

Анатолій ШАПОВАЛОВ

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА ОСВІТЯНСЬКІ РЕАЛІЇ В УКРАЇНІ

*У статті розглядається сутність і основні тенденції глобалізації в сучасному світовому економічному, культурному, науково-інформаційному просторі. Ці тенденції визначають вимоги до сучасної освіти та освітянської діяльності, перш за все необхідність подолання розриву між наукою та освітою, досягненнями науки і рівнем професійної освіти; аналізуються інтеграційні процеси в галузі освіти, обґрунтовується думка, що центром інтеграції освіти і науки повинен бути **університет**, а в культурологічному плані сучасний університет треба трансформувати в центр духовності і розширеного відтворення інтелекту. В статті аналізуються стан вищої освіти в Україні та перспективи її євроінтеграції.*

Загальна мета всіх перетворень, що проводяться в Україні, не обмежується формуванням ринкових відносин в економіці і зміцненням демократичних основ політичного життя суспільства. Країна прагне гідного місця у світовій спільноті і докладає зусиль до інтеграції в її систему економічних, соціальних і культурних взаємозв'язків. Стратегія "європейського вибору" для сучасної України орієнтована не тільки на досягнення високих економічних показників, але і на прийняття системи цінностей країн ЄС у всіх сферах суспільного життя. У розвинених країнах і регіональних спільнотах, у тому числі в ЄС, освіта є найважливішим постійно діючим чинником соціального прогресу. Практичне розв'язання найважливіших суспільних проблем — зміцнення демократії, підвищення правової культури населення, усунення структурного безробіття, запобігання злочинам, реалізація екологічних програм — безпосередньо асоціюється з розвитком і модернізацією освіти. Восени 2003 року Україна оголосила про намір досягти європейських стандартів у галузі освіти до кінця першого десятиріччя XXI століття і повністю інтегруватися в європейський "освітній простір". У травні 2005 року вона офіційно

приєдналася до Болонського співтовариства, зробивши перший крок до поставленої мети. Вітчизняним менеджерам освіти треба відмовитися від багатьох застарілих стереотипів і врахувати нові тенденції, характерні для сучасного етапу розвитку цивілізації.

Від середини ХХ століття глобальні інтеграційні процеси в суспільстві і культурі визначають основний зміст усіх змін, що відбуваються в світі. Класифікація цінностей глобального суспільства почала складатися після перемоги над фашизмом у другій світовій війні. Факт післявоєнного протистояння двох систем заступив радянському офіційному суспільствознавству перші глобальні факти — ствердження ціннісних пріоритетів колективної безпеки, співпраці і міжнародної взаємодопомоги. Створення ООН і підписання Декларації прав людини стали першими кроками до глобальної цивілізації. 1968 рік можна вважати роком народження глобалістики — нової науки, що досліджує об'єктивні перешкоди, подолання яких можливе лише за умови об'єднання зусиль усього людства. За ініціативою А. Печеї був створений Римський клуб — міжнародна неурядова організація, завданням якої є глобальний моніторинг і пересторога ризиків, що загрожують життю всіх людей на планеті. В тому ж році А. Д. Сахаров у роботі "Роздуми про прогрес, мирне співіснування та інтелектуальну свободу" обґрунтував необхідність глобальної інтеграції як умови збереження людської цивілізації. "Роз'єднаність людства, — писав А. Д. Сахаров [10], — загрожує йому загибеллю... Кожна розумна істота, що опинилась на краю прірви, спочатку прагне відійти від цього краю, а вже потім думає про задоволення решти потреб. **Для людства відійти від краю прірви** — це означає подолати роз'єднаність" (зазначає Сахаров). Край прірви в цьому випадку — це затримка в запобіганні будь-якої глобальної загрози. Жодну з них не можна відсунути без інтеграції економічних, технічних та інтелектуальних потенціалів різних країн. Ні мир при силовому протистоянні, ні політика взаємних компромісів не забезпечують інтеграції — вона можлива лише за умови "взаємодопомоги всіх країн в економічних, культурних і загальноорганізаційних проблемах". Ця взаємодопомога можлива тільки при позитивному узгодженні інтересів і цінностей усіх соціальних суб'єктів. Таке узгодження, своєю чергою, неможливе на основі сектантських і догматичних ідеологій, воно повинно бути орієнтовано на загальнолюдські цінності.

В останні десятиріччя ХХ століття звичними стали міжнародні економічні, наукові та екологічні проекти, консолідація в політиці, фінансах і правовій сфері, прискорений розвиток всесвітньої інформаційної інфраструктури. В галузі освіти інтеграційні процеси виявили себе в чотирьох основних вимірах.

По-перше, освіта як соціальний інститут змушена реагувати на процес глобалізації ринку. В умовах "чотирьох свобод", тобто вільного переміщення по всьому світу людей, капіталів, товарів і послуг, кожна країна об'єктивно зацікавлена в міжнародному визнанні дипломів своїх

національних університетів. Для цього необхідне узгодження освітньої політики в різних країнах і, зокрема, уніфікація вимог щодо рівня освіти і професійної підготовки фахівців. У якій би країні не працювали, наприклад, фахівці в галузі комп'ютерних технологій або телекомунікацій, рівень їхньої підготовки визначається не місцевими, а глобальними стандартами — мірою відповідності вищому рівню, досягнутому в розвитку певної професії. Для підвищення якості національного освітнього продукту до рівня світових стандартів однаково необхідні дві умови: розвиток внутрішнього ринку освітніх послуг і міжнародна кооперація. Тому сьогодні професіонали високого класу зазвичай мають по два-три зарубіжні дипломи, а провідні учені і професори університетів працюють, одночасно або поперемінно, в декількох країнах. Молоді дипломовані фахівці з європейських країн проходять обов'язкове стажування в США, американці — в Європі. Держави "третього світу" (наприклад, Індія) направляють студентів у різні країни і готові оплачувати своїм ученим та інженерам довгострокові відрядження до провідних центрів наукової і технологічної думки.

По-друге, освіта стає продуктивною і соціально-перетворюючою силою, оскільки інші сфери суспільного життя також інтегруються в економіку разом із наукою. Професор Пенсільванського університету Р. Земські, економіст Школи бізнесу Флетчера Л. Ленг і професор менеджменту з м. Уортон (США) П. Капелло, проаналізувавши 10 тис. робочих місць в Америці, дійшли висновку, що за 10-відсотковим підвищенням рівня освіти продуктивність праці зростає на 8,6 %. Для порівняння: при такому самому збільшенні акціонерного капіталу вона зростає не більше ніж на 4 % [9]. За даними Міністерства сільського господарства США, 90 % фермерів з низьким рівнем освіти щорічно залишають свій бізнес, оскільки не можуть адаптуватися до умов ринку, і водночас університетський диплом у фермера свідчить про його професійне ставлення до справи. Університетський диплом у будівельника, бухгалтера, автомеханіка, продавця, поліцейського, банківського службовця — це ознака часу; глобальна тенденція розвитку призводить до того, що у вартісному співвідношенні основна частина матеріального та інформаційного продукту у всьому світі вироблятиметься людьми з вищою освітою. Настав час відмовитися від уявлень, що вища освіта необхідна і доступна лише небагатьом, у XXI столітті пророчими виявилися слова Р. Кіплінга: "Освіта повинна бути найвищої якості, інакше вона даремна". Настав також час відмовитися від стереотипного уявлення, що освіта — це набір знань, який людина одержує в молоді роки і якого їй вистачає на все життя. Безперервна освіта давно стала необхідністю для лікарів, юристів, психологів і програмістів; сьогодні дійшла черга для менеджерів великих компаній, що обстоюють своє місце на ринку; завтра, за словами філософа і соціолога У. Дайзарда [4], "вона стане постійним середовищем людини,

що на кожному кроці надає їй можливість пошуку інформації і творчого мислення”.

По-третє, інтеграція освіти відбувається як формування нового підходу до організації мережі освітніх установ. Ця мережа розглядається не як набір дискретних одиниць із традиційним "вертикальним" управлінням, а як система з розподіленими параметрами, в якій роль інтегруючого центру належить саме університету, а не школі чи міністерству. Такий висновок випливає з аналізу функцій освіти в контексті сучасної культури і ролі університету в системі сучасної освіти.

У масовій свідомості пострадянського суспільства донині зберігаються вузькі, неправильні тлумачення понять "культура", "освіта", "університет". Нашим співвітчизникам у спадок від нещодавнього минулого залишилися уявлення, що культура — це, з одного боку, народні традиції, пісні, танці і національний одяг, а з іншого — етикет і "культурна" форма дозвілля, для чого існують бібліотеки, музеї, театри, філармонії — все, про що повинно піклуватися Міністерство культури. Освіта — це щось відмінне від культури, хоча б тому, що перебуває у відомстві іншого міністерства, а університети — це лише різновид вищих навчальних закладів. Загалом, культура і освіта — згідно зі старими ідеологічними стереотипами — це щось вторинне щодо економіки і політики, тобто цілком залежне від тих, хто виготовляє і розподіляє матеріальні продукти.

Але культура в повному і точному значенні цього слова не "орнаментальна", а онтологічна, вона не прикрашає, а визначає людське життя в найістотніших його аспектах. Культура акумулює людський досвід освоєння світу і формує способи людського сприйняття, мислення, переживання і діяльності [3]. Освіта є фундаментальним механізмом збереження і розвитку культури, а університет втілює в життя основні цілі й цінності освіти. Сучасний університет з культурологічної точки зору — центр відтворювання духовності і розширеного відтворювання інтелекту. Водночас університет — це місце, де відновлюються захисні сили культури, зберігаються її гуманістичні традиції і відбувається культурний діалог поколінь. Для країни або регіону університет є центром виробництва об'єктивної, "неангажованої" інформації, необхідної для всіх ланок суспільного і державного управління. Нарешті, сучасний університет — це не лише "храм науки", а й місце, де можна оволодіти багатьма професіями. Тому важливо наголосити, що термін "магістр" у деяких країнах, наприклад, в США, читається і розуміється як "майстер", тобто справжній професіонал своєї справи.

Отже, університет повинен стати (а в деяких країнах уже є, наприклад, Принстон, Гарвард, Оксфорд, Сорбонна) інтегратором регіонального культурного простору. Університет не може і не має підміняти або підпорядковувати собі всю масу різноманітних навчальних закладів, але зобов'язаний надавати їм постійну методологічну, організаційну і наукову підтримку. Зокрема, він повинен піднімати до сучасного рівня загально-

освітню школу, обслуговувати післядипломну і неформальну освіту, забезпечувати перепідготовку фахівців, для чого він сам повинен стати осередком у якомога більш широкій мережі університетів.

Одна з головних причин, з якої в пострадянських країнах університети не в змозі виконувати всі покладені на них сучасною культурою функції, полягає в тому, що вони, за деякими винятками, донині не стали центрами інтеграції **освіти і науки**. Наука в цих країнах традиційно поділяється на академічну, галузеву і вищої школи, причому остання є найслабшою. Відрив освіти від науки не зменшується, що поступово призводить до кадрової деградації в обох сферах діяльності. Обговорюючи ситуацію, що склалася, фахівці Російської академії освіти дійшли висновку: "Відрив вузу від науки перетворює університети на училища з підготовки дрібних адміністраторів для одного із заповідників відсталості на планеті. Цей відрив створює умови для об'єднання групових інтересів адміністрації і викладачів, які відчайдушно чинять опір перепрофілюванню або скороченню застарілих структур" [5]. Така різка оцінка цілком стосується освітньої ситуації в Україні. Отже, стрижневою ланкою в реформі вітчизняної освіти повинна стати не середня, а вища школа — такого висновку дійшли і учасники щорічних республіканських конференцій "Розробка менеджменту освіти в Україні".

По-четверте, інтеграція відбувається в самому виробництві освітнього продукту. Нагальна потреба в підвищенні системності освіти була усвідомлена в середині ХХ століття. Один із засновників аналітичної філософії освіти Річард Пітере писав, що "освічена людина повинна: 1) володіти цілісним обсягом знань або, інакше, понятійною системою, а не просто ізольованими вміннями і навиками; 2) бути перетвореною цією системою так, щоб знання, наприклад, історії, впливало на те, як людина сприймає архітектуру або соціальні інститути; 3) надавати перевагу певним стандартам або нормам, неявно закладеним в освоєних нею способах розуміння світу; 4) мати власну пізнавальну позицію — здатність розмістити, наприклад, якесь наукове тлумачення в ширшому контексті світосприйняття". Але одержати в університеті цілісну систему знань недостатньо для того, щоб у сучасних умовах бути освіченою людиною. Необхідно навчитися самостійно розширювати і перебудовувати цю систему, зберігаючи її цілісність. "Наш час, — ще в 60-ті роки ХХ століття писав видатний американський психолог А. Маслоу, — мінливіший за будь-яку епоху у всій історії людства... Багато що з того, що ми раніше називали навчанням, зараз втратило своє значення. Будь-яка методика навчання, що спирається на вивчення старого досвіду, що намагається безпосередньо застосувати минуле до теперішнього часу або старі рішення до нової ситуації, застаріла. Сьогодні освіту у жодному випадку не можна розглядати тільки як процес засвоєння знань, пора визначити її як процес становлення характеру, як процес особистісного розвитку... Люди, дуже прив'язані до минулого досвіду, стали майже непридатними в

багатьох професіях... Є гостра необхідність у появі нових людей... Це повинні бути люди, здатні узяти під контроль щойно упровадженій у виробництво продукт чи спосіб виробництва, який стрімко і неминуче старіє. Це повинні бути достатньо тямущі люди, щоб у них вистачило розуму не боротися зі змінами, а передбачати їх, і достатньо зухвалі, щоб радіти їм... Такий тип людини необхідний нам для того, щоб гідно зустріти нові часи і відповідати новому світу, який уже оточує нас" [7].

За роки незалежності в системі вищої освіти України відбулися значні зміни. У декілька разів збільшилась кількість вищих навчальних закладів, більше ніж удвоє зросла кількість студентів, зник ідеологічний нагляд за освітою з боку "керівної і спрямовуючої сили суспільства". Вітчизняні навчальні заклади значно збільшили кількість освітніх програм, надаючи перевагу спеціальностям, на які в умовах ринкової економіки є найбільший попит. Суттєво зріс міжнародний обмін у сфері освіти: завдяки сучасним засобам телекомунікації відкрився широкий доступ до найновішої наукової й суспільно-політичної інформації, до закордонного досвіду в галузі планування, організації та методичного забезпечення нових навчальних дисциплін; багато студентів і викладачів отримали можливість навчатися чи стажуватися в закордонних університетах.

Водночас 90-ті роки ХХ століття були часом важких випробувань для вітчизняної вищої школи, яка пережила наслідки системної соціально-економічної кризи в країні. В перші роки ХХІ століття в Україні помітна тенденція до оздоровлення економічної й суспільно-політичної ситуації. Поступово поліпшуються справи у сфері освіти. Залишились у минулому панічні настрої, викликані хронічним недофінансуванням галузі й відтоком з неї кваліфікованих спеціалістів. До керівництва багатьох вищих навчальних закладів прийшли енергійні менеджери, які упевнено освоюють і формують ринок освітніх послуг. Загальний стан справ ще залишається складним, але вже видно позитивні зміни: налаштовується господарська інфраструктура вищих навчальних закладів, поступово зміцнюється їхня матеріально-технічна база, розширюються і поглиблюються міжнародні зв'язки. Загалом можна констатувати, що кризові явища відходять у минуле і настає час працювати на перспективу. Першочерговим завданням для вітчизняних університетів стає модернізація структури освітнього процесу і підвищення якості вищої освіти до рівня європейських стандартів.

Останніми роками політичне керівництво країни неодноразово заступувало безальтернативність "європейського вибору" як загальної стратегії розвитку українського суспільства. Практичне здійснення курсу на європейську інтеграцію розглядається сьогодні як основне завдання не тільки зовнішньої, але й, передусім, внутрішньої політики держави. Жити і працювати по-європейськи — означає визнавати спільні цінності, поділяти відповідальність і брати участь у всіх загальноєвропейських проєктах та ініціативах.

Література:

1. Белл Д. Социальные рамки постиндустриального общества // Новая технократическая волна на Западе — М.: Прогресс, 1986. — С. 331, 333, 337.
2. Буева Л. Человек, культура, образование в кризисном социуме. — Альма матер, 1997.
3. Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. — М.: Логос, 2000.
4. Дайзард У. Настання інформаційного століття // Нова технократична хвиля на Заході. — М.: Прогрес, 1986.
5. Згуровський М. З. Болонский процесс: путем европейской интеграции // Зеркало недели. — № 40. 18 окт. — 2003.
6. Комаров И. Интеллектуальный капитализм // Персонал. — МАУП. — № 5. — 2000.
7. Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики. — СПб.: Евразия, 1997.
8. Образование в конце XX века // Вопросы философии. — № 9. — 1992.
9. Самуэльсон П. Экономика. Т. 1. — М.: НПО "Алгон" ВНИНСИ, 1992. — С. 33.
10. Сахаров А. Д. Размышление о прогрессе, мирном сосуществовании и интеллектуальной свободе. — Нью-Йорк, 1987.
11. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. — М.: Прогресс, 1986.
12. Тоффлер О. Раса, власть и культура // Новая технократическая волна на Западе. — М.: Прогресс, 1986. — С. 287.

Анатолій Шаповалов. Глобалізація і освітні реалії в Україні

В статті розглядається сутність і основні тенденції глобалізації в сучасному економічному, культурному, науково-інформаційному просторі. Ці тенденції визначають вимоги до сучасної освіти і освітньої діяльності, зокрема необхідність подолати розрив між наукою і освітою, досягненнями науки і рівнем професійної освіти; аналізуються інтеграційні процеси в сфері освіти, обґрунтовується думка, що центром інтеграції освіти і науки має бути університет, а в культурологічному плані сучасний університет слід трансформувати в центр духовності і розширеного виробництва інтелекту. В статті розкривається стан вищої освіти в Україні і перспективи її євроінтеграції.

Anatoliy Shapovalov. Globalization and Educational Realities in Ukraine

The essence and main tendencies of globalization in the contemporary world economic, cultural, scientific-informational space is reviewed in the article. These tendencies define the contemporary education and educational activity requirements, in particular, the necessity to overcome the gap between science and education, the scientific achievements and the level of professional education. The integration processes in the sphere of education are analyzed. Author emphasizes, that University should become the centre of educational and scientific integration. It is argued that in a cultural sense a modern University should be transformed into the centre of spiritual and intellectual development. The state of the higher education in Ukraine and perspectives of its European integration are described in the article.